

Anna Pammrová: Variace na nadčlověka

Michal Hronovský

Filozofická fakulta, Ostravská univerzita

Úvod

Anna Pammrová je neznámá česká filosofka, jejíž osudy jsou neodmyslitelně spjaté s její filosofií. Téměř padesát let žila osamocena v lůně přírody a jediným spojením se světem pro ni byla korespondence s intelektuály té doby, jakými byli například Otokar Březina, rodina našeho prezidenta Václava Havla, slovenský náboženský myslitel a filosof Ján Maliarik, se kterým ji pojil jeho ortodoxní pacifismus, nebo „první oběť druhé světové války“, Theodor Lessing, jehož knihy překládala do češtiny. Na tom, že dílo Pammrové není známé, se podílí dva důvody, a to jednak rok 1948, kdy jako levicově orientovaná anarchistka, pro kterou měl smysl pouze jednotlivec s kritickým myšlením, a nikoli stádo bez názoru, a zároveň filosofka-mystička, nebyla pro tehdejší režim přijatelná, a za druhé svou roli sehrálo také to, že byla označována jako přítelkyně Otokara Březiny, takže zůstávala v jeho stínu, aniž by někdo poukázal na to, že jejich křehký intelektuální vztah byl naprosto rovnocenný a nedá se odvozovat jeden od druhého. Příští rok si připomeneme 160 let od jejího narození a 75 let od její smrti. Přesto musím konstatovat, že díky korespondenčnímu přátelství s Otokarem Březinou v posledních desetiletích po roce 1989 zájem o její osobu stoupá, ale jejímu originálnímu filosofickému dílu zatím nebyla věnována větší pozornost, ačkoli její filosofie činu, která konvenuje s jejím způsobem života, je zajímavým a originálním příspěvkem k české filosofii, například už proto, že dobrovolná samota otevírá Pammrové nové dimenze poznání. I přesto, že tvrdila, že nic nečte a z nikoho nevychází, je brána jako pokračovatelka francouzského filosofa Rousseaua a o jejím těsném sepětí s tímto filosofem se můžeme dozvědět právě z korespondence mezi ní a Březinou. Přesto si myslím, že ještě větší inspirací je pro tuto myslitelku německý voluntarismus.

Cílem mého článku je aspoň nepatrně zvýšit povědomí o Anně Pammrové, aby tato filosofka získala pozornost i akademického světa a dále bych chtěl poukázat na podobnosti i rozdílnosti, které ji pojí s jejím slavným starším generačním souputníkem Friedrichem Nietzsche, s nímž sdílí mimo jiné i myšlenku budoucího směřování lidstva. Oba autoři měli více společných témat, jako například kritiku současné kultury, vztah k utrpení a smrti, přístup k Bohu a kritiku společnosti, o níž oba předpokládali, že se vylepší příchodem nové Entity, která lidstvo zachrání před blížícím se úpadkem. Zatímco Nietzsche postupně na téma Nadčlověka rezignoval a v podstatě ho vyměnil za teorii věčného návratu, Pammrová toto téma považovala za naprosto stěžejní a plně se mu věnuje v knize Cestou k zářnému cíli. Tento příspěvek se bude primárně věnovat právě této pozoruhodné knize a ukáže na shody a případně rozdílnosti v jejich koncepci nadčlověka či člověka budoucnosti.

Po smrti Boha podle Nietzscheho nahradil božský způsob myšlení nihilismus jako nejvyšší princip závaznosti určování smyslu jsoucna jako jsoucího, což Nietzsche artikuluje poslední větou první části knihy *Tak pravil Zarathustra*: „Jsou mrtví všichni bozi: teď chceme, aby živ byl nadčlověk“ – to budiž jednou o velikém poledni naše vůle! – Tak pravil Zarathustra.¹ Nadčlověk se tak stává budoucím smyslem země, jak pravil Nietzsche v předmluvě k této knize. „Hleďte, hlásám vám nadčlověka. Nadčlověk je smysl země. Vaše vůle nechtějí: nadčlověk budiž smysl země!“² Paradoxně Zarathustra několikrát označil nadčlověka za smysl země a tenhle dvojsmysl v češtině nemá podle mého názoru daleko od pravdy, jak ji doslovně Nietzsche mínil. Smysl, jímž vnímáme a jenž je znakem naší pozemskosti, odkazuje zároveň k povaze smyslu této země: nadčlověk bude bytost smyslová. To ovšem neznamena, že by byl tvor smyslový na úkor ducha, jak to Nietzschemu podsouval Heidegger, podle něhož tento jen převrátil metafyziku a proti nadmyslovému postavil smyslové. Nadčlověk tedy není tvor spadlý z hvězd, jak si to představoval Novalis, ale tělesně i duchovně vyšší druh člověka, plod této země a jejích dějin, což ještě podpořil teorií velkého návratu, která se v Zarathustrovi nedá brát jako samostatná teorie vedle nadčlověka, protože obě myšlenky spolu úzce souvisí. Malost a nedokonalost člověka díky teorii věčného návratu mizí. Nietzsche tak člověka vlastně ospravedlnil a přitakal mu s ohledem na věčnost a v jistém smyslu, jako by teorie věčného návratu vlastně teorií nadčlověka nahradila. Člověk se tak stává věčným díky teorii věčného návratu, ale nikoli kvůli duši, která hraje menší roli než tělo. Nietzsche je rezistentní vůči myšlenkám na ryzí duchovnost člověka, jak se o to snažila Pammrová, a uděluje tak tělu výjimečnou pozici. Duši nepopírá, ale ta hraje druhořadou roli a vynikne až ve své komplexnosti s tělem. Ovšem kdybychom chtěli po Nietzscheovi nějakou definici těla, tak dopadneme podobně jako s definicí nadčlověka. Tedy nepochodíme. Nietzschemu už nejde o metodické hledání pravdivosti, jak je tomu u Descartova subjektu či Hegelova absolutního ducha. Pro Nietzscheho člověka je charakteristické, že je omylný, a proto je pravda pro každého člověka relativní. Nietzsche nehledá pravdu, ale odhaluje interpretační strategii.

Podobně i pro Annu Pammrovou by měl být člověk ve smyslu *animal rationale* překonán. Její vize budoucnosti stojí na nových základech s odlišným genderovým a společenským rozvrstvením. Nedůvěru k člověku její současnosti však střídala naděje, kterou upínala k novému člověku, který zajistí lepší směřování lidstva. „Anna Pammrová, která po mnoho let prchala před tvářemi lidí, protože k nim pila nenávist z plnosti lásky.“³ Pammrová byla v otázce současného člověka misantrop, a proto se oddala samotě, aby primárně promýšlela nové směřování člověka a potažmo lidstva. Na rozdíl od Nietzscheho u Pammrové nehrálo tělo důstojnou roli. „Již v raném dětství jsem si uvědomila, že tělo není Já, že na mě bylo přivěšeno jako závaží na hodiny, aby na určitou dobu jejich kyvadlo se pohybovalo.“⁴ Toto své smýšlení o tělesnosti měla společné s dalším „osamělcem“ a duševním spřízněncem, Otokarem Březinou. „V jednom jsme se shodli: ze všech přítěží nejtrapnější nám byla tělesnost.“⁵ Přichází s koncepcí odsexualizované, tvořivé, čisté tělesnosti, v níž dostává erotičnost zcela nový význam. Sexualitu jako mužskou doménu staví do protikladu k duševně vyšší, odsexualizované

¹ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra : kniha pro všechny a pro nikoho*. Praha: XYZ, 2015, s. 69.

² Tamtéž, s. 10.

³ PERNICA, Bohuslav. *Otakar Březina intimní*. 2. vyd. Mladá Boleslav: Hejda, 1947, s. 9.

⁴ Tamtéž, s. 119.

⁵ PAMMROVÁ, Anna. „Prvé moje setkání s Ot. Březinou“, *Ženský obzor*, 1929, roč. 24, č. 3–4, s. 44–46, s. 44.

ženské bytosti, již chápala jako nejdůležitějšího činitele na cestě k obrodě celého lidstva, a to už bez rozdílu pohlaví. Toto vidění světa je u Pammrové určeno životním osudem, protože nežila v intelektuálním prostředí velkoměsta, nýbrž na zemitém venkově, kde byl vztah mužů k ženám velmi přízemní, takže muže neviděla idealisticky, jako rytíře, který má ženu dobývat a ona k němu s obdivem vzhlížet a starat se o něj. Takto viděl vztah ženy a muže konzervavec její doby Emanuel Rádl. Ovšem ani s liberalistickým pojetím vztahu muže a ženy, jaké zastával Masaryk, se Pammrová neztotožňovala. Neviděla totiž na rozdíl od Masaryka spásu v sociální rovnosti, protože muž díky své pudovosti by nejraději vlastnil nejen ženy a přírodu, ale rovnou celý vesmír, a proto jediná možnost k nápravě pokřivených vztahů je, aby žena převzala mužovu vůdčí roli, protože jen žena může zajistit ve společnosti rovnováhu.

Předobraz čisté tělesnosti leží podle Pammrové dávno v době předkřesťanské, a to v době Babylonie. „Přála bych si setkati se v přítomné době se ženou, která podobná starobabylonské hrdince, neměla by jiného na zřeteli než chrániti zřídlo absolutního Života.“⁶ Pammrová pečlivě studovala starověké civilizace. „Seznala jsem takto trest' posvátných i profanovaných literatur. Vnikla jsem v myšlenky národů historických nám nepřístupných. Od nejranějšího mládí duchem i znakem – ba všemi smysly – stopovala jsem běh světokoulí. Uctívala jsem i obdivovala, co bylo označeno slovem příroda.“⁷ Tato slova jsou v příkrém rozporu s tvrzeními Pammrové, že nic nečte a nestuduje. Návrat k historii je pro ni lékem na neblahou skutečnost, ve které žila. Ukazuje se tu špatná zkušenost Pammrové s první světovou válkou, která stejně jako ostatní plody moderní techniky podle ní souvisí s mužským pokolením. Pro Pammrovou a pro veškeré ženy by měl být nejdůležitější „kategorický imperativ“, jenž zní: Zachovej Život!⁸ Jde jí o život tady na zemi, ne o život v zászvetí, a to i přesto, že pro tělesnost už nebude u nového člověka budoucnosti místo. „Nemá-li z pozemské naší tělesnosti předčasně vyprchat zdroj nebeskosti, nemá-li propadnouti zkáze vše, co na této zemi jest životně cenným, nutno odvraceti mysl od t. zv. kulturních vymožeností, jimiž nicota v lidském rodě nabývá převahy.“⁹ Začátek od přechodu k člověku budoucnosti tkví v tom zastavit morální propad lidstva, což lze učinit odvrácením se od soudobé kultury a institucí. „Mne se někdy kultura dotýká jako choroba. Žije dnes méně opravdových, celých a svých lidí než dříve. Proto čím více se sejde na jednom místě lidí, na nichž je všechno okoukané, tím více se tam zkazí vzduch jejich pokřivenými instinkty. Bude-li toto přizpůsobování pokračovat, rozmetá Bůh jedinou celou lidskou rasu v niveč. Snad není daleko doba, kdy les přeroste pošetilé lidské hospodářství a moře bude šumět na místech dnešních zbožňovaných měst. Stačí k tomu přece tak málo.“¹⁰ Kulturu ztotožňovala s městy a technikou, činnost Boha a návrat k němu vztahovala k návratu ke kořenům čili k přírodě. Přírodu pro ni představovala jen divoká zvířata, protože domácí zvíře je podle Pammrové „již právě tak zkažené a pudově špinavé jako člověk.“¹¹ Toto tvrzení se může zdát paradoxní, ale ne na pozadí díla Anny Pammrové, které razí myšlenku, že vše, co přijde do styku s člověkem, je špatné a pokřivené. I přes tyto názory

⁶ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*. Klatovy: Cyrill M. Höschl, 1925, s. 17.

⁷ PERNICA, Bohuslav. *Otakar Březina intimní*, s. 119.

⁸ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 14.

⁹ Tamtéž, s. 17.

¹⁰ PERNICA, Bohuslav. *Otakar Březina intimní*, s. 11.

¹¹ Tamtéž, s. 119.

na člověka Pammrová na rozdíl třeba od Schopenhauera věřila v lepší budoucnost, jen tehdejší společnost k ní není ještě schopná vykročit.

Pammrová si žije ve svém světě rousseauovské lásky k přírodě. Věda dělá z člověka přízemního tvora, který ztrácí duchovnost. Nutno podotknout, že Pammrová se o vědu aktivně zajímala, když přeložila dílo francouzského astronoma, přírodovědce a popularizátora vědy Camilla Flammariona *Výlety do nebe*. Podobně ani Nietzsche nesdílí pozitivistický pohled na vědu jako na hybný moment pokroku. Pammrová duchovnost naopak získává díky těsnému sepětí s přírodou a jejími zákonitostmi. Lidstvo je pro ni plemennou plísní a z té pak vznikl „pokrok“. „Snad lahodí mu plemenná plíseň: Druhé období Nečlověka a Neživota.“¹² Tím prvním obdobím má Pammrová snad na mysli pád Římské říše, která byla také na vrcholu moci a pokroku své doby, ale člověk, její vládci nedokázali zabránit jejímu pádu, pádu člověka na úplné dno. Možná vidí jakousi paralelu s dobou, ve které žila. Člověk tenkrát znovu povstal z „popela“ a pozvedl zemi, ale nyní se blíží opět k pádu, a proto je potřeba vytvořit člověka nového, který už tuto zkázu, nejen materiální, ale hlavně morální, nedopustí. Tuto predikci lze vyložit v této citaci „Něco se musí státi, není odkladu“ Řekne se: Doba přechodní; cosi jako Duben světového roku. Máj, měsíc lásky, za nedlouho oblaží povětrností lahodnější; přinese mír; smír. Snad Ano... snad...Něco se stane, co zde ještě nebylo. Ano, dali bychom všechnu moudrost za jednu skvělou ilusi. A všechen pokrok za původní klid. Spoléhati na stát, na společnost, na rodinu, na to a ono. Co znamenají tyto instituce v době, kdy ničivé temné síly slaví triumfy?!...“¹³ Zde není vidět jen Pammrové militarismus a sklon k anarchismu, ale také názor, že křesťanství je jen iluze lepšího života na onom světě. Tato iluze už není pro lidstvo zmrzačené jak tělesně, tak především duševně první světovou válkou tak přitažlivou ideologií pro ukonejšení lidstva.

Po vzoru Nietzscheho si Pammrová uvědomuje, že iluzi všeobecné spásy nepodléhají jen jednotlivci. Davy se touto spásou dají stále ještě umně ukonejšit. „Aby lid si nezoufal, jsou uprostřed ohavnosti spuštěni vždy k dispozici rozličná omamovadla. Mnozí se domnívají, že to jsou chránidla. Jedni se strachem, druzí s horečnou zvědavostí, jiní opět s tajemným uspokojením očekávají zázračný výsledek všeobecného běsnění. Jen ti, kdož nejsou s nenasatným davem, nedají se tímto nečistým způsobem omámiti, nelekají se, nezoufají o blížící se hodině, kdy stane se zřejmou neschopností těch, kdož vedli svá stáda blátivou cestou v záhubu.“¹⁴ Zde je Pammrová velmi blízko Nietzschemu, když si uvědomuje, že stádo vedené vůdci není k ničemu a je velmi nebezpečné. Jen individua používající vlastní kritické myšlení jsou schopna otočit kormidlem dějin správným směrem. Za takového člověka se považuje Nietzsche, ale i Pammrová, která trochu s nadsázkou píše „Nestuduji. Nikdo mne neovlivňoval. Mé hledisko je odlišné a nechci zradit ideu. Nepřizpůsobím se běžným literárním směrům. Píši jen pro jedince a těm je trapné sledovati mechanicky nacvičené aktuální projevy.“¹⁵ Podobně na Nietzscheho učení v podání Zarathustry není svět připraven a je zatím určen jen pro jednotlivce. Nietzsche i Pammrová jsou přesvědčeni o své výlučnosti. V době vzniku jejich děl jejich tvorba nebyla určena nejširším vrstvám, což se aspoň u Nietzscheho v současnosti změnilo. Pammrová literátům své doby vyčítá, že jejich tvorba „Neprýští z jejich líčení vlastní duše. To, co píší, je nikoliv tvorba,

¹² PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 32.

¹³ Tamtéž, s. 33.

¹⁴ Tamtéž, s. 33-34.

¹⁵ PERNICA, Bohuslav. *Otakar Březina intimní*, s. 116.

nýbrž fabrikát.¹⁶ Pro oba filosofy je tvorba jakousi terapií. Pammrové občas přehlušovala její chtěnou samotu, když žila skoro padesát let v ústraní, odloučená od lidí. Pro Nietzscheho byla tvorba vytržením, díky kterému zapomínal na své vážné zdravotní problémy.

Ovšem na druhé straně se značně rozcházejí v otázce militarismu, kdy Nietzsche v motivu střetávání dvou morálek (panské a rabské) hovoří o válce jako o důležitém prostředku a do jisté míry ji adoruje jako dějnotvorný činitel. Přesto si ale nemyslím, že by měl být Nietzsche považován za nějakého apologetu války, jak je mu často, podle mě neprávem, podsouváno. Přesto jeho postoj velmi kontrastuje s postojem Pammrové. „V boji neprojevuje se duch člověka nikdy způsobem vznešeným. Kdo pozoruje s jiného hlediska svět, ví, že soudobé lidstvo opomenulo zcela svých povinností vůči světelnému zdroji Bytí: šeredným svým chováním na cestě života uráží mateřskou podstatu; nemůže, nesmí tudíž dosíci blaženosti na této dráze. Člověk by měl setrvati vždy ve stavu dětském (v určitém smyslu slova řečeno) a z plného, věčným jarem prodchnutého srdce volati: 'Žiji!' Kolik je těch, co jim je podobný stav umožněn?“¹⁷ Pro Pammrovou je nadčlověk primárně žena nebo ženský typ muže, za kterého například považovala Otokara Březinu, protože oba měli sice velmi odlišné životní osudy, přesto je u nich možné rozpoznávat tušení společného cíle a osudovou nutnost jejich setkání v časově souběžných inkarnacích. Od toho, že pro Pammrovou je nadčlověk žena, se odvíjí i vlastnosti, kterými by tento nový druh člověka budoucnosti měl disponovat. Tento člověk by měl vynikat klidností, harmoničností, jemností a vznešeností, což až na poslední vlastnost absolutně nekoresponduje s vlastnostmi nadčlověka u Nietzscheho. Přesto jejich v podstatě eugenické myšlení mělo jediný cíl: vytvořit člověka, který by svět vedl k lepším zítřkům, a nikoli ho nechat stagnovat, nebo dokonce zaniknout, jak to predikuje Pammrová.

Březinu Pammrová brala jako vyspělou duševní bytost, jakou byla ve větší míře ochotna připisovat jen nejlepším ženám té doby. Oba myslitelé totiž svým duchovním zrakem viděli daleko do minulosti, až k prvopočátkům vzniku člověka. U Pammrové i Březiny lze rozpoznat znalost myšlenek jejich současníka Rudolfa Steinera (1861–1925), člena Theosofické společnosti Heleny Blavatské a od roku 1912 zakladatele antroposofického hnutí. Steiner měl dar schopnosti „číst“ v univerzální duchovní kronice zvané Akáša a zároveň přijal náročný úkol předávat dále takto získané poznání o vzniku, vývoji a smyslu existence člověka na Zemi a ve Vesmíru. Přes literární diskuse a kvůli nim vznikajícím sporům si byli oba myslitelé velmi blízcí a razili myšlenku, že člověk je především duše, zatímco tělo je podružné. Toto platónské pojetí je tak v rozporu s pojetím Nietzscheho. U obou myslitelů znamená duše více než pouhé vědomí. U obou je duše vnímána z hlediska různých orientálních nauk, ke kterým přivedla Pammrová i Březinu. Ve chvílích mystického vytržení podle nich dokonce dochází k jakémusi zhmotňování duše a uvědomování si její přítomnosti. Díky jejich vztahu k mystice, která přesahuje limity jakéhokoli náboženského zařazení, víra obou myslitelů nekoresponduje s představou katolické dogmatiky a zbožnosti. Jde spíše o jejich osobní duchovní zkušenost, která vyvěrá na povrch z Pammrové děl a Březinových básní. Stejně jako Masaryk chtějí vytvořit nové náboženství. Nutno ale podotknout, že Březinova víra bývá často dávana do souvislosti s vlivem Katolické moderny. Sám Březina ale odmítá konfesní interpretace svého postoje. Pammrové dílo uniklo zájmu

¹⁶ PERNICA, Bohuslav. *Otokar Březina intimní*, s. 117.

¹⁷ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 34.

komentátorů pro svou formu a nepřístupnost, ale z jejích textů lze vypožorovat, že víru neodsuzuje, ale církve vidí jako nepružnou organizaci, která už dnešní době nemá co dát, a tak kromě vytvoření nového člověka je jejím zájmem i vytvoření nového náboženství, které by se vrátilo svou čistotou a myšlenkami ke svým začátkům.

Z výše uvedeného je jasné, že Pammrová je sice militantní, ale její zápas se odehrává převážně na poli duchovním. Kdežto u Nietzscheho hraje důležitou roli střet pána s rabem, který tak umně vylíčil Hegel. Z pána se pak může postupem času stát nadčlověk, rab je podle Nietzscheho stádní člověk, který prohrál díky strachu svůj boj o život a podřídil se pánovi. U Pammrové však takový boj nemá žádné opodstatnění. Podle Nietzscheho má možnost vylepšovat své duševní schopnosti pouze pán a ten je mužského rodu. To Pammrová dává šanci podílet se na přerodu lidstva i mužům, jak vidíme na příkladu Otokara Březiny. Nebyla to tedy žena, ale nejspřízněnější duší této autorky byl právě tento symbolistický básník. Pammrová muže a ženu vnímala jako dvě části dočasně rozdělené bytosti nazývané člověk. Ve vizi velmi daleké budoucnosti se objevuje opět celý člověk, mytický androgyn.

Nietzsche domýšlí člověka jako smyslovou bytost a jeho vize nadčlověka, tedy postupná cesta od zvířete k člověku až po vyšší stupeň dokonalosti člověka, čili nadčlověka, jako by pomyslně uzavírala evoluční řetězec. To nový člověk se podle Pammrové musí odpoutat od své tělesnosti, od „veškeré tíže všedních dojmů i vjemů, kdy může vznést vědomí až za hranici svého živočišného bytí.“¹⁸ Jen tak dojde k žádoucímu tvůrčímu vtělení. Z materiálního těla nemůže vzejít nic dobrého. Jen z nového kosmického těla, o kterém Pammrová mluví různě. Jednou ho nazývá Matka Vesmíru, podruhé je to Velematka nebo světová Matka, abstraktněji ho pak nazývá transcendentálním světovým mateřstvím. Její odmítání tělesnosti tak vlastně odkazuje na neposkvrněné početí, které tudíž nevyklučuje zplození nového Spasitele. Nechci hodnotit, jestli jsou její myšlenky odtržené od reality, ale v těchto představách ukazuje Pammrová svou zálibu v mystice, a proto se vraťme k již zmíněnému příběhu o androgynovi. Tento příběh si vypůjčila i Pammrová v knize Alfa, aby dokumentovala postupný pád člověka. Androgyn jako předobraz splynutí protikladů muže a ženy je pro ni cílem, ke kterému se máme přiblížit. Prvotní člověk měl jednotné pohlaví, byl androgynem. Postupem času, „až na sklonku třetí hlavní periody plemenné, nastalo rozdělení pohlaví a lidstvo se rodilo za přibližně stejných podmínek jako dnes.“¹⁹ Tyto jednotlivé plemenné periody, ve kterých došlo k proměnám a rozdělení androgyna, trvaly podle Pammrové miliony let. Tento příběh, o kterém psal již např. Platón, ukazuje na zálibu Pammrové v teosofii, okultismu a iracionalismu. Návrat k přírodě a k archetypálnímu a transcendentálnímu praženství jako výrazu božského lidství je opravdu originální, ale na našem území nikoli neobvyklý, protože i Ladislav Klíma člověka vlastně zbožšťuje, ale naopak se tyto koncepce liší od Nietzscheho pojetí člověka budoucnosti čili nadčlověka, protože podle Nietzscheho je tu člověk, případně nadčlověk, místo Boha a tělesnost u něho hraje rozhodující roli. Je ovšem pravda, že Nietzsche nikde nepodává popis nadčlověka, na rozdíl od popisů řady jiných typů člověka, jako jsou poslední člověk, vyšší lidé či svobodný duch. Nevytváří model ideálního lidství vyčnívajícího nad dnešním člověkem jako vzor, podle něhož má být v budoucnosti vytvořen nadčlověk. Z autobiografického spisu *Ecce homo* se jen dozvíme, že slovo nadčlověk je vlastně typové označení nejvyšší zdařilosti. Podobně

¹⁸ PAMMROVÁ, Anna. *O mateřství a pamateřství: Podivné úvahy Anny Pammrové*. Klatovy: Cyrill M. Höschl, 1919, s. 109–110.

¹⁹ PAMMROVÁ, Anna. *Alfa: Embryonální pokus o řešení ženské otázky*. Klatovy: Cyrill M. Höschl, 1917, s. 28.

jako televizory jsou stále modernější a sofistikovanější, tak i člověk nové generace je vyspělejší a zdatnější než člověk Nietzscheho doby.

V předmluvě ke knize Alfa vydavatelství píše: „Přítomný spis je určen k tomu, aby otrásl svědomím degenerované společnosti lidské a vrhl několik osvětlujících blesků do duševního přítomí našich poměrů.“²⁰ V této knize už se Pammrová začíná zabývat otázkou vzniku lidstva, které povstalo z fluidických látek a nikoli vývojem z opice, tvrdí, že místem vzniku byly severopolární končiny, že hmotná pohlavnost stala se kletbou člověčenstva a zavinila chorobný sklon osy zemské a že spása plemenná spočívá výhradně v rozplozování cestou etherickou. Tyto její názory vycházejí ze znalostí kroniky Akáša, z níž své poznatky čerpal již zmíněný Rudolf Steiner. Pammrové pohled na vznik člověka na zemi svědčí o schopnosti přímého nahlížení do tohoto duchovního či vesmírného „informačního zdroje“. To Nietzscheho vztah k tělesnosti je ryze kladný, vždyť i jeho koncepce „vůle k moci“ úzce souvisí s tělesností. Stejně tak „smrt Boha“ je v této otázce pro Nietzscheho zásadní, protože přesouvá veškerou odpovědnost za naše životy na člověka. V tomto bodě navazuje Nietzsche na svého „učitele“ Arthura Schopenhauera, který svým průlomovým učením o vůli přisoudil tělu zcela zásadní postavení. Tělo není pro Schopenhauera nic jiného než objektivizovaná vůle, tělo tak je jednak rozumově poznatelnou představou, a jednak vůlí. Schopenhauerovo učení bylo rozsáhlou reinterpetací Kantovy transcendentální filosofie. Schopenhauerův intelektuální vliv se ukázal být pro Nietzscheho plodným podhoubím, v němž mohly začít klíčit jeho vlastní myšlenky. Díky Schopenhauerovi pochopil, že hrdý člověk má svá vlastní měřítka a posuzuje věci vlastníma očima. Už před Schopenhauerem o něco podobného usilovali i jiní filosofové, jako například Spinoza. Spinoza prohlásil, že duše a tělo nejsou dvě oddělené substance, ale dvě stránky jedné a téže podstaty. Poslední a nejvyšší garant platnosti řádu a smyslu světa je pryč a s ním i tento řád a smysl jako takový. Západní filosofická tradice klade důraz na myšlení, rozum, na duševní stránku člověka. Nietzsche i přes svůj metaforický styl vyjadřování jasně lokalizuje příkladné vzory filosofické moudrosti, jako byl právě již zmiňovaný Schopenhauer, presokratci a Zarathustra.

Pammrová na rozdíl od Nietzscheho k člověku obecně, a především k jeho tělesnosti, tak kladný vztah nemá. Její vztah k člověku minulosti i současnosti se dá nazvat jako misantropie. „V pradávne minulosti, kdy pokolení lidské pozbývalo věkoplatný životní smysl, scvrklo se i tělesně: jednotlivci pozbývali nepohodlné hutnosti a nevkusného tvaru. A jelikož – jak badatelům známo – zevnějšek odpovídá vnitru, stávaly se i myšlenky nemotornými, zakalenými a neestetickými.“²¹ Zde je vidět, jak Pammrová doslova nenávidí člověka, když ztotožňuje vnější vzezření s jeho duchovní činností. Pammrová ale nedatovala přesně, kdy se lidstvo takto odtrhlo od své podstaty lidství a změnilo se k horšímu. Pammrová o této události píše velmi neurčitě: „To se událo za onoho času, kdy jedinečná odrůda tvorstva, zbestializovaný Člověk prohlásil sebe za bohorovného.“²² Mohlo by jít ale paradoxně i o minulost velmi nedávnou, která souvisí s rozvojem vědy a techniky, konkrétně s osvícenstvím a se školstvím, které bylo v rámci pokroku propagováno. „Marně hledám přípustný důvod, jímž bylo by lze aspoň poněkud omluviti počínání soudobého krajně znelidštěného lidstva zásobeného spoustou

²⁰ PAMMROVÁ, Anna. *Alfa: Embryonální pokus o řešení ženské otázky*, s. 4.

²¹ Tamtéž, s. 7.

²² Tamtéž.

zhoubných vědomostí, jimiž ubíjí v sobě Člověka. Co dávno mělo býti odsouzeno a zapomenuto, to je dnes obhajováno veřejně činnými, vůdčími osobnostmi. Ponurý výhled v dobu zítřejší, která má býti zasvěcena úpravě čistých životních cílů.²³ Ukazuje to na nedávnou minulost v sepětí se současností a s přesahem do blízké budoucnosti. To by mohla potvrdovat i následující citace, kdy Pammrová píše, že člověčenstvo pořád po něčem touží a je přesvědčeno o své vyspělosti, „ale dřepí do té chvíle na tomž neblahém místě, kam vhozeno bylo před aeony: mučí ducha i duši; šílí svou rozumností a vzdělaností“²⁴. Zde je jasně vidět implicitní kritika éry osvícenství, jež je přesvědčena o své dokonalosti, a přitom se podle Pammrové vývoj lidstva k lepšímu nepohnul z místa už věky. Nedávná minulost krizi člověka prohloubila, a proto nastává nutnost vytvořit člověka nového.

Pro Nietzscheho je nadčlověk muž, o ženě ani neuvažoval. To pro Pammrovou je člověkem budoucnosti, který přetvoří a projasní tuto zemi k lepšímu, žena. „Nechť Žena vrhne na genetický problém paprsek vlastního niterného světla a ponořena jsouc jedenkrát ve vír neodkladné Proměny svého druhu, musí přisvojit si nově klíčící ideu, musí změnit dosavadní způsob žití, hlad svůj přenést mimo dnešní bytí a vytríbiti jej, aby neupadla opět v ústálený a rozšířený existenční omyl.“²⁵ Ženu má Pammrová spojenou s duchovností a muže s materií a přízemností. Ovšem duchovně obdařený může být i muž, příkladem je například Otokar Březina, ale procentuálně větší možnost duchovní obdařenosti vidí Pammrová u ženy. Tělesně pokřivených žen je většina, to muži, kde duchovnost dominuje nad tělesností, jsou jen ojedinělé výjimky. Pammrová to dokonce vyjádřila procentuálně: „Tzv. 'ženská otázka' zůstává dnes bez odpovědi, poněvadž i dnes devadesát procent žen názory i skutky svými popírají způsobilost k pravému věkoplatnému žití na této světokouli.“²⁶ O mužích se sice procentuálně nevyjadřuje, ale připouští, byť výjimečně, duchovně obdařené muže, u kterých duch vítězí nad hmotou. Žena hraje důležitější roli především proto, že má obrovský vliv na výchovu svých potomků, čili nadcházejícího pokolení. „Uvědomělá pěstitelka ví, že jest zodpovědna za svůj rod, a proto má stále na mysli dokonalý přerod.“²⁷ Žena podlehla kultuře a společenským konvencím, které určují společenské instituce a zadusila tak božskou jiskru, kterou měl člověk v rajském stavu před dědičným hříchem, a právě výchova nás může vrátit k onomu božskému stavu, kde duchovno hraje důležitější roli než tělo. „Novorozená touha i myšlenka noří se právě z eterného oceánu Nezměrna. Nejsme snad ani hodni takové milosti, my, v bédách, temnotách a rozruchu bloudící tvorové. Shasínáme ve své neblahé osudové ne-vě-do-mosti ony jiskry, jež z věčného ústředního ohniska Žití nepřetržitě srší ve hmotu těl.“²⁸ Současný člověk dává průchod tělesným radovánkám na úkor těch duchovních a to vede lidstvo do záhuby. Člověk současnosti má blíže ke zvířatům než k Bohu a to chce Pammrové změnit a převážit misku vah na opačnou stranu směrem ke Stvořiteli. Nechce jít cestou vědy a současné vzdělanosti. Má svoji cestu: „Proto vyhýbám se vyšlapaným cestám neuznávám ani všeobecně uznaných. Co dosažitelné je vně společenské ohrady, mne neláká. Malichernost! – Míním jíti dále

²³ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 32.

²⁴ Tamtéž, s. 13.

²⁵ Tamtéž, s. 11.

²⁶ Tamtéž, s. 7.

²⁷ Tamtéž, s. 12.

²⁸ Tamtéž, s. 18

přes hranice všedních poznatků. Co je na dosah všech rukou a všech mozků, pozbývá ceny.²⁹ Jedna z příčin této situace, kdy pokolení lidské upadá, je i demokracie, kterou Pammrová nazývá „Démokracie (vláda zloducha). V naivní víře doporučují tu nemocní nemocným úžasné množství léčiv, a mudrující členové hloupým úžasné množství pouček. Vše z dílny démona, jehož poslání nemůže být jiné, leč ničivé. Co na tomto světě s člověkem souvisí, má osudnou značku: Chiméra.“³⁰ V této citaci jsou vidět sklony Pammrové k anarchismu. Anna Pammrová přispívala i do anarchistického časopisu *Mladý průkopník*. V tomto měsíčníku se propojovala anarchistická mládež se starší generací anarchistů, mezi které již v té době patřila i Anna Pammrová, protože časopis vznikl v roce 1912 a jeho vydávání ukončila první světová válka, kdy bylo zakázáno vydávání všech anarchistických periodik. Časopis byl silně antimilitaristicky zaměřený, což je i životní téma Anny Pammrové, pro kterou jsou války nesmyslným vyústěním vědecko-technické revoluce. Stejně Nietzscheho odpor k modernímu státu by se dal charakterizovat jako anarchistický. A individualistické pojetí anarchismu obou myslitelů je blízké Maxu Stirnerovi. Anarchismus v tradičním, kolektivistickém, rovnostářském pojetí Nietzsche pochopitelně zavrhoval. Kdyby byly široké masy osvobozeny a dostaly podíl na moci, znamenalo by to podle něj zánik civilizace. V tomto bodě vidíme velkou podobnost mezi myšlením Anny Pammrové a Friedricha Nietzscheho.

Pammrová nevidí žádnou možnost vystavět nové na půdorysu starého, protože „Oprava není stavba – přetvorba není tvorba.“³¹ Současné ustálené podmínky podle Pammrové podporují tuto degeneraci: „Přesunováním pojmů s místa na místo, rozbíráním jich, přebarvením jich, nestanou se poměry jinými.“³² Je v tomto ohledu radikálnější než Nietzsche, pro kterého je křesťanství brzdou pokroku a rozvoje individuality, ale jeho nadčlověk vyrůstá z poměrů jeho doby, kdy už křesťanský dogmatismus ztrácel na síle a důležitou roli také hrála jeho stěžejní myšlenka věčného návratu. Pammrová chce změnit vše a neponechat si žádné staré základy, člověk bude nemateriální, tedy nesmrtelný, a proto nepotřebuje vylepšovat člověka po fyzické stránce. Současnost je pro ni degenerovaná a na starých základech nic kvalitního vyrůst nemůže. „Formálnost, lpění na obyčejí jmenovati věci pitvorně, brání ustavičně v poctivém pokusu o novou životnější, ryzí a spolehlivě promyšlenou základnu bytí.“³³ Tyto vlastnosti má zajistit hlavně kvalitní výchova a nové směřování školství v rousseauovském stříhu, kdy jak dívky, tak chlapci by měli být vychováváni po vzoru Rousseauova Emila, v souladu s přírodními zákony. Vše by mělo zaštitit nové genderové směřování společnosti, které Pammrová patrně vysledovala při svém těsném sepětí s přírodou, když u mnoha zvířat vládne tlupě alfa samice. Současná společnost jde podle Pammrové proti životu a jen žena je schopna zajistit nápravu, protože „tradice patriarchální a rovněž zásady moderní se přičí správnému řešení“³⁴. Důležitou roli pro nápravu hraje právě vzdělání. Nové směřování vzdělanosti musí nahradit starou falešnou vzdělanost. „Svou falešnou vzdělaností zmátli davu tou měrou, že prskavkami t. zv. vědeckých vymo-

²⁹ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 20.

³⁰ Tamtéž, s. 21.

³¹ Tamtéž, s. 25.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž, s. 27.

žeností míní vytvořiti novou nefalšovanou kulturu.³⁵ To vše má za následek „Boj o bytí“³⁶. Důležité je přitakat bytí a životu a to může zajistit pouze nová výchova a reforma školství, potažmo vzdělanosti. Nové teorie mají vznikat v souladu s přírodou a s jejím pozorováním, nikoli od zeleného stolu bez vlastního kritického myšlení opakovat již dávno objevené.

Pammrová se přiklání k nemateriálnímu člověku, protože materiální člověk vytvoří novou a vlastně stejnou kulturu na troskách té staré, aby mohl znovu bořit a ničit a přitom, aniž by se poučil, se bude zase holedbat svou rádoby rozumností. Nová kultura a společnost musí být zbudovaná na úplně nových základech. „Ale přece zběsilé to ničení probouzí důvěru v možnosti zušlechťovací: Snahy člověčenstva přeneseny budou v jinou půdu.“³⁷ Zatímco Nietzsche hlásá příchod nadčlověka, který jako by vyrůstal z podhoubí člověka, tak Pammrová nevidí možnost vybudování lepšího člověka na podkladu člověka současného. „Bouře rassové, národní, třídní, politické a j. jsou jen předeheurou vzpoury světových žvlů proti člověku.“³⁸ Za všechny tyto násilné projevy může podle Pammrové lidská tělesnost a pudovost. Člověka dokonce nazývá „mudrujícím červem“. „Veškerá námaha tohoto vynalézavého, mudrujícího červa přivodí shroucení jeho modly. Ústy tisícerymi bývá tato vše zbavující Saň denně vzývána. Výkonná člověkova moc sesouvá se s ní. Špatným hospodářem na poli Genese byl člověk tohoto druhu.“³⁹ Je vidět, že v tomto bodě je Pammrová radikálnější než Nietzsche. Pammrovou mohlo ovlivnit válečné šílenství první světové války, kterého byl Nietzsche ušetřen. „Mladý vzdělaný muž v zoufalství nad válečnou furií modlil se toho roku takto: 'Odpusť nám naše viny a zbav nás takového života.'“⁴⁰ Za všechny tyto válečné hrůzy můžou vládcové a jejich vláda a samozřejmě podpora vědy. „Novodobá černá magie vykonává svůj úkol: v chorém nitru člověka. Stokrát podvedeného vědeckými apod. poznatky, ztýraného úskočnou kulturou, nastává obrat.“⁴¹ Jako by Pammrová naznačovala, že světu musí vládnout jedna vláda a jedna ideologie a tato změna se již blíží. „Již léta bují vyumělkovaný nesmysl, bláznovství, ohromující, vše zneuctívající programy; léta běsnění a protikladných ideí, jakých historie dosud nezaznamenala.“⁴² V následující citaci je Pammrová zcela explicitní: „Lidstvo potřebuje vůdců mohutných, přímo božských vlastností.“⁴³ Spoluviníkem této situace činí Pammrová především církev, která slibuje lepší život na onom světě. „Monumentální věrouka káže: Očistěte svá nitra, čiňte pokání! Den soudu se blíží! – Hlas veřejnosti bojovně výská: Rozviň prapor, vypni prsa! Den svobody se blíží!“⁴⁴ Není tak radikální jako Nietzsche, že by Bůh byl pro Pammrovou mrtev, ale nabádá k reformě církve, stejně jako Masaryk nebo Rádl. Není pro ni přijatelné, aby lidský svět byl brán jako ten druhý, nepodstatný prvek, takže člověk se těší na svět, který církev představuje v nejrůznějších superlativech. Stejně jako Nietzsche přitakává životu na této zemi. Díky své budoucí netělesnosti, kterou predikuje Pammrová, se člověk Bohu blíží, ale již zde na

³⁵ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 27.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž, s. 29.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 29–30.

⁴⁰ Tamtéž, s. 30.

⁴¹ Tamtéž, s. 31.

⁴² Tamtéž, s. 30.

⁴³ PERNICA, Bohuslav. *Otakar Březina intimní*, s. 115.

⁴⁴ PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*, s. 31.

zemi. Nový člověk musí tělesnost překonat a vstoupit do transcendentna. Pammrová se v souvislosti s nadčlověkem vyjadřuje o přeplození, čili transsubstanciaci, čímž míní „proměnu tělesných prvků našeho rodu kvůli zachování prapodstaty téhož“⁴⁵. Díky tomu pak nový člověk získá již zmíněné vlastnosti, které se tak liší od vlastností nadčlověka nietzscheovského stříhu.

Pammrová vidí společnost „jako choré těleso, kolem něhož je seřaděno vše, co vzniklo otrockou prací bolestmi znetvořených, zápasem trvale vyčerpaných jedinců. V naivní víře doporučují tu nemocným úžasné množství léčení a mudrující členové hloupým úžasné množství pouček. Násobí se tak pouze nové i staré hříchy, jež by sečteny daly obrovské číslo.“⁴⁶ Z těchto slov je jasné vidět, že nové lidstvo nelze budovat na starých základech. „Uspokojivé nápravy se nedosáhne běžnými reformami, výchovnými metodami, opotřebovanými naukami, truchlosměšnými vzpourami v malém i velkém. Lidstvo nepostoupilo kácením trnů a oltářů, přesunováním vymyšlených hranic, stanovením nových domnělých řádů a hodnot.“⁴⁷ Za tyto poměry nesou vinu i učenci a státní školství, které člověka nenutí přemýšlet, ale jen biflovat nepotřebné poučky. Člověka přirovnává k „nadmutému utopenci“, který je „napěchován školskou učeností. Ustavičně honí křížem krážem své myšlenky, aniž by nahlédl přes ohradu, do níž byl vehnán a uzavřen.“⁴⁸ Vědomosti získané drezúrou nemají podle Pammrové žádnou hodnotu a dělají z člověka stádní zvíře a nikoli samostatně uvažujícího jedince, který by mohl lidstvo posunout dopředu.

Závěr

Podobnosti v tématu nadčlověka u obou autorů jsou spíše výjimkou a můžeme povětšinou hovořit o odlišnostech v jejich vidění člověka budoucnosti. Jasný rozdíl je už v konstituci nového člověka. Ten Nietzscheho člověk je hmotný a smyslový. Pammrová přichází s koncepcí odsexualizované, tvořivé tělesnosti. K tomuto nehmotnému lidstvu nás může přivést jen společnost, ve které budou mít vedoucí postavení ženy, ale určitý podíl na tvorbě nového člověka přiznává i mužům. Nadčlověk u Nietzscheho je muž, je nemyslitelné, aby se jím stala žena. Podle Pammrové je člověk nejslabší článek, ale i přes tuto neslavnou roli má ještě šanci ke zlepšení. To Nietzsche po umenšení důležitosti křesťanství vidí vývoj člověka optimisticky a čeká na příchod nadčlověka, který bude vyvrcholením nového směřování lidstva bez Boha. To pro Pammrovou stojí člověk mezi zvířetem a Bohem, a proto jim oběma musí sloužit. Ve shodě s teosofickým učením tvrdí, že člověk se vyvinul z původní androgynní bytosti. V její koncepci je vidět příklon k mystice. To Nietzscheho nadčlověk stojí nohama pevně na zemi a je vlastně produktem dějin a nastalé situace. Oba jako antiracionalisté přiznávají důležitost intuice. Pammrová tvrdí, že jedná-li člověk rozumně, dochází k potlačování intuitivní složky jeho osobnosti, což má negativní dopad na současného člověka a celý svět. Odtrhnutím od intuitivní povahy existence se člověk vymanil z područí přírody, což může mít podle Pammrové fatální důsledky pro Zemi, snad i proto vidí Pammrová budoucnost člověka v jeho nemateriální po-

⁴⁵ PAMMROVÁ, Anna. *O mateřství a pamateřství: Podivné úvahy Anny Pammrové*, s. 72.

⁴⁶ PERNICA, Bohuslav. *Otařar Březina intimní*, s. 115.

⁴⁷ Tamtéž, s. 116.

⁴⁸ Tamtéž.

době, aby přírodu neničil a jen na ni dohlížel. Oba kritizují, že ratio bylo jejich současnou filosofií prohlášeno za nejvyšší hodnotu člověka, a přitom to není jediný a ani ten správný způsob poznání. Oba tedy kritizují racionalistický způsob myšlení, který na piedestal vyzvedlo osvícenství. Oba pak nevidí člověka jako kolečko v soukolí, které je lehce nahraditelné jiným, jak to proklamuje průmyslová revoluce, ale člověk je pro ně individualita s vlastním kritickým myšlením. Pro oba je teda nejdůležitější prosperita individuální a nikoli společenská. Ovšem Nietzscheho cesta k individualitě vede skrze přehodnocení všech hodnot, kdežto u Pammrové skrze změnu tělesnosti. U Nietzscheho odmítá člověk tradice a vlivy, které by ho mohly zmást. Pammrová se těchto negativních jevů působících na člověka zbavuje spolu se ztrátou hmotného těla. Pammrová si tedy člověka zbožšťuje, jako to dělá Klíma, kdežto u Nietzscheho je člověk pevně zakořeněn v tomto světě.

Pammrová chce pomocí ženy a její výchovy docílit příchodu staronového člověka, který nabude vlastností a schopností, které měl člověk ve svém prvotním stvoření. Po transsubstanciaci bude člověk klidnější, harmoničtější, jemnější, šťastnější a vznešenější, což jsou přívlastky nového budoucího člověka, které se s Nietzscheho nadčlověkem shodují jen v posledním aspektu čili vznešenosti. Nietzscheho nejvyšší zdařilost člověka je vlastně současný vylepšený člověk, který je vznešený, ale také brutálně tvůrčí, tvoří nové hodnoty, rozbíjí kritickým filosofickým kladivem předsudky a mýty a tvoří novou etiku mimo dobro a zlo a je připravený převzít vládu nad světem. Zde můžeme implicitně vyčíst, že takového člověka může vychovat pouze otec. To u Pammrové hraje prim matka. Matka je pro ni cestou, díky níž se duchovní stává hmotným, kde kvalita rodičky ovlivňuje i kvalitu zrozců, proto na cestu k nehmotné existenci se lidstvo může vydat jen díky těm nejlepším rodičkám. Hlavní je obnovit u člověka intuici, která u něho ve věku rozumnosti a vědy zakrněla. Stejně jako mají zvířata schopnost odstranit defekt na fyzické úrovni. Člověk musí mít tuto schopnost analogicky na úrovni duchovní. U obou pak musí být člověk schopen řešit problémy bez pomoci druhých, ale u obou pravděpodobně z jiného důvodu. Pammrová žila skoro půl století osamocena v lůně přírody a byla odkázána jen na sebe, což byl pro Nietzscheho paralyzovaného nemocí neuskutečnitelný sen.

Pro oba není nadčlověk člověk spadlý z hvězd jako pro Novalise, ale pro Nietzscheho hraje u člověka důležitou roli symbióza duše a těla, kde tělesnost hraje velmi důležitou roli. To pro Pammrovou je nový člověk vyšší, duchovnější druh člověka, kde tělesnost hraje nulovou roli. Pro oba lidstvo nemá žádný cíl, tímto cílem je nadčlověk, což bude člověk, který odstraní u lidstva tendenci k průměrnosti. Oba berou intuici jako ten správný způsob vědění. Intuice je pro ně dětská zvědavost, bezprostřednost a nezaujatost. Proto se člověk musí vzepřít moderní společnosti, která sílu intuice umenšuje. U obou je tedy vidět příklon k anarchismu. U obou hraje důležitou roli výchova, protože Bůh nám s příchodem nového člověka nepomůže.

Přes tyto shody se Pammrová vůči svému slavnějšímu téměř generačnímu soupeřnickovi polemicky vymezovala, a proto rozdílů v jejich pojetí budoucího člověka je více. Podle Nietzscheho má současný člověk obrovskou hodnotu, kterou člověk budoucnosti může jen vylepšit. To pro Pammrovou, která je misantrop, člověk její současnosti žádnou hodnotu nemá. Pro Nietzscheho má velkou důležitost

utrpení a to, jak ho člověk, případně nadčlověk umí snášet a překonávat. To pro Pammrovou je utrpení nepřijatelné a s novým člověkem ho nespojuje, ba naopak díky ztrátě tělesnosti podle Pammrové logicky mizí i utrpení, které hraje v životě lidském ryze negativní roli. To u Nietzscheho má pozitivní konotace. U Nietzscheho se nadčlověk držel hesla účel světí prostředky. U Pammrové to byl pravdomluvný, mírumilovný a mírný člověk rajskeho stavu. Kdybychom zabrousili k současnému stavu věcí a zastavili se u jednoho problému, který v dnešní společnosti rezonuje, myslím hnutí Me Too, je logicky nasnadě, jak by se k němu asi stavěli oba myslitelé. Myslím, že je velmi lehké odpovédět. Zatímco Nietzsche bojoval proti přejemnéle a přecitlivělé společnosti a Me Too by mu bylo k smíchu, Anna Pammrová by byla přívrženkyňi této kampaně. Na závěr už jen dodám, že Nietzsche se snaží stvořit nadčlověka, aby lidstvo vylepšil. Pammrová proto, aby lidstvo a celou Zemi zachránila.

Seznam použité literatury

NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra : kniha pro všechny a pro nikoho*. Praha: XYZ, 2015. ISBN 978-80-7505-140-0.

PAMMROVÁ, Anna. *Alfa: Embryonální pokus o řešení ženské otázky*. Klatovy: Cyrill M. Höschl, 1917.

PAMMROVÁ, Anna. *Cesta k zářnému cíli*. Klatovy: Cyrill M. Höschl, 1925.

PAMMROVÁ, Anna. *O mateřství a pamateřství: Podivné úvahy Anny Pammrové*. Klatovy: Cyrill M. Höschl, 1919.

PAMMROVÁ, Anna. „Prvé moje setkání s Ot. Březinou“, *Ženský obzor*, 1929, roč. 24, č. 3–4, s. 44–46.

PERNICA, Bohuslav. *Otakar Březina intimní*. 2. vyd. Mladá Boleslav: Hejda, 1947.

HRONOVSKÝ, Michal. Anna Pammrová: Variace na nadčlověka. In: MICHLOVÁ, Barbora; HRONOVSKÝ, Michal (eds.) *Bílá místa filosofie*. Sborník příspěvků doktorandů a mladých badatelů. Ostrava: Ostravská univerzita, 2020, s. 81–93. ISBN 978-80-7599-231-4 (online). DOI doi.org/10.15452/BilaMista.2020.07